

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

**ПОРОДИЦА И СОЦИОЛОГИЈА – ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУПИ
ИЗУЧАВАЊУ ПОРОДИЦЕ**

дипломски рад

МЕНТОР:

Проф.др Владимир Н. Цветковић

КАНДИДАТ:

Анђела Јаковљевић

Београд, 2021. година

Садржај

УВОД.....	3
1. Историјско теоретска разматрања	4
1.1. Повезаност породице и социологије – настанак и развој.....	4
1.2. Социолошко изучавање породице	5
1.3. Оснивачи социологије породице.....	6
1.4. Дефиниције породице.....	9
2. Теоријски приступи изучавању породице.....	12
2.1. Функционалистички приступ.....	12
2.2. Симболичко интеракционистички приступ.....	15
2.3. Марксистички приступ.....	18
2.4. Касно модерни приступ.....	20
2.5. Постмодерни приступ.....	23
2.6. Феминистички приступ	24
2.6.1. Либерално феминистички приступ	27
2.6.2. Марксистичко феминистички приступ	29
2.6.3. Радикално феминистички приступ	30
2.7. Повезаност породице и савремених безбедносних проблема.....	32
Закључак.....	34
Литература.....	35

УВОД

Породица представља групу особа које су у директном сродству и заједницу која најефикасније брине о својом члановима. Последњих неколико деценија западна друштва доживела су многе промене породичних образаца што је за предходне генерације било скоро незамисливо. У данашње време сведоци смо велике разноликости породичних модела и они су постали свакодневна црта нашег времена.

Као наука која се бави проучавањем друштва и односа у њему, а породица је саставни део друштва, социологија теоријски дефинише породицу, њен састав, начин функционисања, бави се интеракцијама у њој, односима и утицајима између ње и окружења, сагледава нове облике и форме породица и слично. На тај начин, породица и социологија су тесно повезане.

Овај рад ће се бавити најпре историјским прегледом изучавања породице, укратко ће навести осниваче социолошког проучавања породице, различитим дефиницијама, и појединим теоријским приступима породици и виђењима њихових аутора о истој.

1. Историјско теоретска разматрања

1.1. Повезаност породице и социологије – настанак и развој

Изучавајући породицу, њено место и социјалну улогу, у литератури наилазимо на многобројне и различите дефиниције. Најједноставнија и најчешћа дефиниција породице је да је „породица основна јединица друштва“. Социолози су на разне начине приступали проучавању породице и породичног живота. Многи социолози верују да се више не може говорити о породици као о једном моделу који је универзалан. Разлог томе је што многи ставови и мишљења која су пре неколико деценија била прихваћена, услед најновијих истраживања и великих промена у свету постала увелико мање уверљива.

Размишљања о породици још од исконских времена била су веома заступљена и знања о истој су преношена са генерације на генерацију током дугог развоја људске цивилизације. У античко доба филозофи и песници гледали су на породицу са презрењем као на подручје у коме се задовољавају страсти и животињски нагони. Нови поглед на породицу као и схватање људског света доноси ренесанса. „У рано ренесансним италијанским градовима, породица постаје вољена, цењена, тражена и жељена заједница у којој појединац може да се осети и господарем своје судбине тј. градитељем властитог живота“ (Википедија, 2020). Упоредо са настанком модерне породице од 18. века појављују се први покушаји њеног научног проучавања. „Прва научна изучавања породице забележена су у делима немачких и француских теоретичара 18. века, који породицу сматрају основном ћелијом друштвеног поретка над којом израста целокупна грађевина грађанског друштва са монархом на челу“ (Пантелић и Чукановић, 2014: 128).

Породица је прва друштвена група која осети последице потешкоћа и криза у неком друштву, али и његов развој и напредак. Она је још од свог настанка пролазила кроз разне

форме развоја, али је ипак очувала неке најбитније функције. Будући да је она историјска категорија, подложна је константним променама. Савремени социолози и други истраживачи који се баве породицом имају противречна мишљења када је реч о улози и значају модерне породице. Она је често била означена као угаони камен друштва. У премодерним и модерним друштвима она је представљала основну јединицу друштвене организације и обављала је виталне задатке. До 1960-их година веома мало социолога је довело у питање важност и предности породичног живота.

Већина социолога је претпостављала да се породични живот развијао како је модерност напредовала, а да су промене које су се дешавале учиниле породицу боље прилагођеном за потребе друштва али и самих чланова породице. Међутим, од 1960-их година повећао се број критичких аутора који су доводили у питање потребност породице као институције која погодно утиче на њене сопствене чланове и друштво. Ту можемо навести на пример феминисткиње, које су виделе негативне ефекте и тамну страну породице. Последњих деценија разнолике социјалне појаве као што су кохабитација, пораст броја развода бракова, породице са једним родитељем и слично, довеле су до поткопавања традиционалне породице. Неки су у овим појавама видели последице све већег индивидуализма у модерним друштвима и сматрали их изборима сваког појединца, док су други били забринути њиховим ефектима на друштво уопште. Они који су били забринути новим појавама и променама у друштву били су традиционалисти који су желели да врате идеал нуклеарне породице у друштво.

1.2. Социолошко изучавање породице

„Друштвене науке дуго се нису бавиле породицом, због чега је присутна празнина у истраживањима и у теорији о породици.“ (Пантелић и Чукановић, 2014: 127). Ова чињеница је отежала социолошко проучавање породице, мада је као резултат савремених интензивних истраживања произашла посебна социолошка дисциплина која се посебно бави породицом - Социологија породице.

На почетку модерне ере породица се углавном изучавала у оквиру учења о држави и заузимала је споредно место. Још од античких времена па све до краја 17. века најваљиднији извори за емпиријско проучавање породице и породичног живота током историје су биле црквене књиге венчаних, рођених и умрлих, као и евиденције из пописа становништва. Друштвени мислиоци су се бавили овом темом, као што је на пример Огист Конт “који даје значајну улогу породици у заснивању новог позитивног стања друштва, док ће се противници његове мисли, конзервативни идеолози рестаурације, Де Местр и Де Бонал, потрудити да развију становиште које грађанској породици супротставља духовне врлине и друштвени значај предграђанског друштва”.¹

Са појавом савременог друштва и разноликих промена унутар и изван породице, социолози користе многобројне теоријске перспективе да би их објаснили. Социолози изучавају породицу на макро и микро нивоу и утврђују начине на које породице функционишу.

1.3 Оснивачи социологије породице

Настанак многих промена у модерном друштву инспирисале су друштвене теоретичаре током 19-ог века да своју пажњу скрену и на породицу. Током целог периода ране модерне на породицу се гледало као на фактор стабилизације друштва.

Огист Конт (Auguste Comte) био је француски аутор који је први осмислио реч социологија. Конт је дефинисао друштвену статистику као проучавање друштвене структуре, њених елемената и њихових односа. Појединац, по његовом мишљењу није био основна друштвена јединица, већ је изучавање појединца препустио биологији. Међутим, на породицу је гледао као на најосновнију друштвену јединицу, и да су се од ње - као најелементарније јединице на послетку развиле све остале друштвене јединице.

¹ Википедија, 2020. *Социологија породице*. Приступљено: 17. 09. 2021. Доступно на: [//sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B5](https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B5)

„Позитивистичку породицу чини „основни пар“, њихова деца и родитељи човека, ако су живи“ (Mill, 1875: 141).

Конт је сматрао да се социјалне структуре не могу свести на својства појединаца, али да се друштвене структуре састоје од других структура. Контова анализа породице описује њену сопствену структуру - најпре поделе рада на основу пола а одмах затим и родитељски однос. Одређене специфичности његових анализа се данас сматрају застарелим и непрецизним, међутим, оно што је најважније је његов поглед на структуре-друштвене структуре, према Конту, састоје се од подструктура и развијају из разрада једноставнијих структура.

Фредерик Ле Плеј (Frédéric Le Play) био је француски рударски инжењер и социолог који је развио технике за систематско истраживање породице. Противљењем тада модерном схватању континуираног еволуционог напретка друштва, „он је на породицу гледао као на главног покретача друштвене стабилности и моралног ауторитета суоченог са индустријализацијом и пратећим друштвеним сукобима, те је предложио теорију о цикличним променама у друштву које су повезане са падовима или успонима породичног морала“.² Он је развио оно што је данас познато као студије случаја, у којој радник на терену са породицом живи неко време и прикупља податке о међусобним интеракцијама чланова породице, њиховим ставовима, приходима, расходима и материјалној имовини. Његови проналасци о друштву и породици објављени су у шестотомној студији „Европски радници“ из 1855. године, „Друштвена реформа у Француској“ из 1864. и „Организација рада“ из 1870. године. Његове методе истраживања добиле су заговорнике у многим европским земљама и биле прихваћене од државних служби за статистику које су се тих година интензивно почеле формирати, а основна тема им је била проучавање животног стандарда радничке класе.

Вилхелм Хајнрих Рил (Wilhelm Heinrich Riehl) био је немачки новинар и историчар. Његово најпознатије дело је „Природна историја немачког народа као темељ немачке друштвене политике“ писано од 1851. до 1869. године, у коме је ставио нагласак на

² Britannica, The Editors of Encyclopaedia. 2021. Frédéric Le Play. *Encyclopedia Britannica*. Приступљено: 19. 09. 2021. Доступно на: <https://www.britannica.com/biography/Frederic-Le-Play>

друштвене услове, немачки локални живот и културу и географске факторе. „У трећем тому „Породице“ из 1854. године анализирао је породичну јединицу као основу целокупног друштвеног развоја“.³ Он је сматрао да су две силе, инерција и покрет, фундаменталне за друштво. Због субјективних и непрофесионалних генерализација његове теорије су критиковане, али ипак су биле пресудне за развој друштвене и културне историје у Немачкој.

Ле Плеј и Хајнрих Рил су сматрали да је као последица грађанске револуције, породица доведена у кризу и да ју је неопходно рестаурирати. Па тако „ Ле Плеј се придружио становишту аутора ране модерне који „нестабилну“ грађанску и „неморалну“ пролетерску породицу виде као опасност за поредак и залажу се за повратак старе традиционалне породице, „стабло“ са патримонијалном влашћу“ (Томановић, 2019: 305). Јер се према Ле Плеју два вечна принципа сваког друштва односе на изражавање вере у једног Бога и поковавање очевом ауторитету.

Емил Диркем (Émile Durkheim) је био француски социолог и познати оснивач модерне социологије. Породица за овог француског социолога представља једну од најважнијих друштвених институција. Диркем је 1888. године први започео универзитетски курс из ове дисциплине, међутим, његови списи који се баве социологијом породице углавном су јако мало познати и појављују се у расутим изворима. Његова теорије породице позната је под називом „теорија контракције“ и она објашњава историјски развој породичних модела до настанка модерне породице. Закон контракције, то јест сужавања указује да се породица мора сужавати како се шири социјална средина.

Диркем је такође анализирао процесе социјализације и васпитања и наглашавао их као важне функције које обављају породице. Према њему „васпитање је деловање генерација одраслих на генерације које још нису зреле за друштвени живот. Оно има циљ да код детета ствара и развија одређени број физичких, интелектуалних и моралних стања која од њега траже и политичко друштво у целини и посебна средина за коју је посебно намењено“ (Диркем, 1981: 41).

³ Britannica, The Editors of Encyclopaedia. 2021. Wilhelm Heinrich Riehl. *Encyclopedia Britannica*. Приступљено : 19. 09. 2021. Доступно на: <https://www.britannica.com/biography/Wilhelm-Heinrich-Riehl>

Износећи своје ставове о породици Диркем указује да се друштво развија и временом постаје много сложеније. „За Диркема породица је друштвена, истовремено правна и морална институција, а не биолошка организација заснована на крвном сродству“ (Томановић, 2019: 306). Његова теорија породице се заснива на моделу једнолинеарне еволуционе шеме. Као својство модерног друштва он истиче појам „коњугалне породице“ то јест брачне породице, чија стабилизација се успоставља око брачне дијаде која гради централну породичну осу. „Диркем експлицира да је основ модерне породице брак, те да је коњугална породица тако именована: „Пошто су једини стални елементи супруг и супруга, јер деца пре или касније напуштају родитељско домаћинство,“ (Ibid.). Може се закључити да Диркем схвата породицу као институцију, која се испољава преко структуре и има функцију стабилизације друштва. Његов приступ породици може се окарактерисати као модернистички оптимизам.

1.4. Дефиниције породице

У светлу савремених истраживања, некадашња дефиниција породице као „основне ћелије друштва“ сматра се застарелом и непрактичном, међутим и поред тога она и даље остаје у јавном политичком и популарном говору. Будући да има доста аутора који су се бавили темом породице, тако постоји и велики број дефиниција и становишта о њој.

Породицу у најопштијем схватању могли би дефинисати као „историјски променљив друштвени облик у чијим оквирима се одвија процес репродукције друштвених индивидуа; с једне стране, процес природне репродукције кроз процесе рађања, одрастања и умирања, са друге стране, процес друштвено-културне репродукције кроз вођење процеса социјализације и индивидуализације јединке и старање за очување стабилности и персоналног интегритета њених чланова“ (Јелић и Јовановић, 2013: 105).

Класичну дефиницију породице даје Џорџ Мардок (George Murdock) и он сматра да: „породица је друштвена група коју карактеришу заједничко становање, економска сарадња и репродукција. Она укључује одрасле особе оба пола, од којих најмање двоје одржава друштвено одобрен сексуални однос, и једно или више деце, рођених или усвојених, од стране одраслих полно кохабитирајућих особа“ (Haralambos i Holborn, 2018: 504). Он је испитивао институцију породице у широком спектру друштава и тврдио је да неки облик породице постоји у сваком друштву и дошао до закључка да је породица универзална институција. Мардокова дефиниција сугерише да породице не морају нужно бити моногамне (на пример један човек ожењен једном женом), могу бити и полигамне- где је један човек ожењен са већим бројем жена (полигинија) или једна жена удата за већи број мушкараца (полиандрија). Такође, та дефиниција сугерише да породица укључује децу, што ствара питање класификације парова без деце, то јест да ли су онда и они породица или ако нису, шта су онда.

Функционалистичке перспективе полазе од става да је породица постојала, у овом или оном облику, у свим познатим друштвима, другим речима да је она универзална институција. Када се разматра улога породице у друштву, функционалисти подржавају мишљење да породице представљају важну друштвену институцију и да играју кључну улогу у стабилизацији друштва. Они такође напомињу да чланови породице преузимају статусне улоге у браку или породици и на тај начин омогућавају просперитет и развој друштва. „Социолози који су привржени функционалистичкој традицији мишљења на нуклеарну породицу гледају као на место у коме се остварују одређене специјализоване улоге у модерном друштву“ (Гиденс, 2003: 189). Породице по њиховом мишљењу предстаљају главну установу за социјализацију деце и такође битно утичу на друштвени поредак јер се оне понашају као стабилизујућа сила у друштву. Амерички социолог Талкот Парсонс бавио се средином 20. века улогом породице у индустријским друштвима. Према њему „породично домаћинство је јединица солидарности у којој се, након формирања, утврђују чланство и статус, а преовладава заједничко начело „свакоме према његовим потребама,“ (Parsons i Bales, 1955: 19). Он често користи термин „нуклеарна породица“ и њиме дефинише породицу која се састоји од двоје одраслих и њихове деце, у којој су родне улоге јасно дефинисане, то јест да породица најуспешније

функционише уколико има јасне поделе рада на основу пола. Парсонс наводи и да се са појавом индустријализације функција породице променила и да она има две главне функције: примарну социјализацију деце и стабилизацију личности одраслих.

Гледиште Нове деснице, иако блиско са функционализмом, укључује више политичке него социолошке идеје о значају породице као институције. За њих породична група предстваља камен темељац сваког друштва. Нова десница посебно промовише традиционалну породицу која се састоји од двоје хетеросексуалних одраслих јединки, који су венчани и имају јасно дефинисане родне улоге, то јест да је мушкарац хранитељ породице док жена брине о домаћинству. Они породицу виде као природну и засновану на основним биолошким разликама међу женама и мушкарцима. Наводе такође и да је пораст разноликих модела породице и пад традиционалне породице узрок многих друштвених проблема као што су на пример веће стопе криминала и опадање моралних вредности у друштву уопште. „Нова десница верује да је важно да деца имају стабилан дом, са венчаним оцем и мајком, и да би идеално било да жена остане код куће и да се брине о деци“.⁴

Марксистичке перспективе о породици одражавају њихов конфликтни поглед на друштво. Они сматрају да одређене активности и функције које обавља породица утичу на обогаћење елитних група. Тако на пример одређене бесплатне породичне услуге као што су одгој деце и њихово подучавање да у будућности буду радници, искоришћавање жена од стране мушкараца и њихов неплаћен кућни рад доприносе одржавању буржоаске класе на власти. За марксисте није толико битно шта породице раде већ зашто раде то што раде. Такође наглашавају да породице током процеса социјализације помажу у множењу и одржавању друштвене неједнакости сматајући их нормалним и природним. Посматрајући породицу кроз призму сукоба друштвених класа, „... у марксизму модерна породица није посматрана као идеални функционални интегришући чинилац друштва, него као попрште угњетавања и сукоба између полова, као рефлексивна класних односа у капиталистичком систему“ (Томановић, 2019: 309).

⁴ Tomphson, Karl. 2014. The New Right view on the family. *Revise Sociology*. Приступљено: 29. 09. 2021. Доступно на: <https://revisesociology.com/2014/02/10/new-right-family/>

Феминистичке перспективе се фокусирају на улогу породице као групе у којој се врши експлоатација жена. Феминисткиње углавном посвећују пажњу идентификацији начина на који се традиционалне улоге примењују и како оне углавном служе за добробит мушкараца. На институцију породице гледају као на заједницу угњетавања жена, у којој су заробљене и обављају уски распон улога и одговорности који се углавном своди на рад у кући и бригу о деци. Оне су допринеле проучавању области породичног живота као што су кућни послови и насиље у породици и њиховог утицаја на жене. „Феминистике су такође истакнуле економски допринос друштву који дају жене домаћим пословима у оквиру породице“ (Haralambos i Holborn, 2018: 514).

2. Теоријски приступи изучавању породице

2.1. Функционалистички приступ

Социологија као посебна научна дисциплина би требала да истражи међусобне интеракције између делова друштва и њиховог односа према друштву као целини. „Функционализам сматра да је друштво сложен систем чији различити делови раде заједно да би произвели стабилност и солидарост“ (Гиденс, 2003: 17). Савремени функционализам велику пажњу поклања породици, и савремену нуклеарну породицу сматра универзалним и непроменљивим обликом породичне организације свих друштвених система. „Посебан тип породице, нуклеарна породица (заснована на дво-генерацијском домаћинству родитеља и њихове деце), била је виђена као добро прилагођана захтевима модерних друштава“ (Haralambos i Holborn, 2018: 50).

Са функционалистичког гледишта анализа породице укључује три најважнија питања: које су функције породице, какви су односи између породице и других делова система и последње питање се односи на функције које за појединца обављају институције или

делови друштва. Према функционализму породица обавља битне дужности и задатке који доприносе елементарним потребама једног друштва и пружају помоћ у очувању друштвеног поретка.

Социолози склони функционалистичком гледишту виде нуклеарну породицу као на место где се остварују одређене специјализоване улоге у модерном друштву. „Са појавом индустријализације, породица је постала мање важна као јединица привредне производње и више усредсређена на продужетак врсте, подизање деце и социјализацију“ (Гиденс, 2003: 189).

Функционалисти заступају став да породица игра најважнију улогу у оспособљавању деце за живот, то јест да породица учи малу децу начинима размишљања и понашања које следи културне и друштвене норме, вредности, веровања и ставове. Родитељи подучавају децу манирима и уљудности, па је тако лепо васпитано дете одраз лепо васпитаног родитеља.

Социолог Џорџ Мардок (George Murdock) је спровео истраживање од 250 друштава и закључио да постоје четири универзалне функције које обавља породица а оне су: образовна, економска, сексуална и репродуктивна. Осим ових породица обавља и друге функције, међутим, четири већ наведене су основне и ниједна друга институција осим породице није предвиђена за њихово остварење.

Мардок указује да породица регулише полне односе међу индивидуама, али притом не пориче постојање ванбрачних и предбрачних односа. Он наводи да породица пружа друштвено легалан сексуални излаз за одрасле и да сексуална функција јача породицу јер јаке емоције које прате интимне активности уједињују мужа и жену и да такође помажу у стабилизацији друштва. „Правила која у великој мери садрже сексуалну активност у породици спречавају вероватан реметилачки ефекат на друштвени поредак који би настао ако се сексуалном нагону дозволи „слободна игра“, (Haralambos i Holborn, 2018: 508). На тај начин породица држећи под контролом али и испуњавајући полне нагоне унутар ње остварује битне функције, како за њене сопствене чланове тако и за друштво уопште.

Мардок је сматрао да је његов приступ пружао поглед на вишеструке важности породице и такође је заступао став да ниједно друштво није могло функције породице пренети на неку другу институцију нити ће то икада моћи.

Према социологу Талкоту Парсонсу примарна социјализација и стабилизација личности представљају две основне функције породице. Примарна социјализација се односи на процес током којег деца усвајају културне норме и правила друштва у којем су се родила, будући да се ово одвија у првим годинама детињства породица представља најбитније окружење које утиче на развој личности. Па тако “ако култура није интернализована - односно апсорбована и прихваћена - друштво би престало да постоји, јер без заједничких норми и вредности друштвени живот не би био могућ“ (Haralambos i Holborn, 2018: 509). Он је породицу видео као фабрику људских личности и као основну заједницу социјализације која пружа сигурност и топлину и да је она незаменљива институција.

Друга наведена функција представља улогу коју игра породица приликом емоционалне помоћи одраслим члановима. “Нагласак је овде на брачној вези и емоционалној сигурности коју пар пружа једно другом“ (Ibid.). Стабилизација одраслих јединки се такође одвија током родитељске улоге у процесу социјализације њихове деце и на тај начин, према Парсонсу, „породица обезбеђује контекст у коме муж и жена могу изразити њихове детињасте хирове, дати и примити емоционалну подршку, напунити батерије, и тако учврстити своје личности“ (Ibid.).

Током индустријског друштва породица је имала пресудну улогу у процесу стабилизације одраслих личности због тога што је тадашња нуклеарна породица често била удаљена од шире фамилије и на тај начин онемогућена да утиче на даље сродничке везе. Према Парсонсовом схватању нуклеарна породица је представљала најпогодније окружење које одговара захтевима индустријског друштва. „У „конвенционалној породици“ један одрасли члан може да ради ван куће, док се други брине о кући и деци“ (Гиденс, 2003: 189). Оваква расподела улога, гледајући у пракси нуклеарне породице, односила се на оца или мужа који је имао задатак да буде хранитељ породице, док је жена била задужена за домаће послове и бригу о потомству. Парсонс сматра да породица пружа чврсту основу

за ослобађање од стреса за све чланове, као и да она омогућује сигурност и удобност те је она драгоценост за друштво.

Гледајући са савремене перспективе, схватања функционалистичких аутора везано за породицу сматрају се старим и непрактичним. Будући да су заговарале поделу послова на мушке и женске као нешто потпуно природно, функционалистичке теорије су биле изложене јаким критикама.

Осим специјализације послова, критичари наводе да заступници овог приступа занемарују утицај других друштвених институција у процесу социјализације, као што су школа, медији и држава, а такође занемарују и друге породичне облике који нису нуклеарни модел. „Породице које се нису поклапале са породичним „идеалом“ беле градске популације средње класе сматране су међу функционалистима девијантним“ (Гиденс, 2003: 189).

2.2. Симболичко интеракционистички приступ

„Симболички интеракционизам настао је из заокупљености језиком и значењем“ (Гиденс, 2003: 19). Он усмерава нашу пажњу на специфични детаљ у међусобној интеракцији и на онај начин на који се користи тај детаљ да би се разумео смисао онога што друге особе раде или говоре. Овај приступ заузима посебно место у студијама о породици, па тако као „главна теоретска оријентација 1920-их и 1930-их (када су породичне студије настојале да се оснују као науке) и један од најпопуларнијих породичних перспектива данас, симболички интеракционизам је вероватно имао већи утицај на проучавање породица него било која друга теоријска перспектива“ (LaRossa i Reitzes, 1993: 135).

Симболички интеракционизам на породицу гледа као на место друштвене репродукције где се значења договарају и одржавају од чланова породице. Овај приступ се бави анализирањем образаца комуникације, тумачењем и прилагођавањем међу индивидуама у друштву, тачније „то је у суштини референтни оквир за разумевање како људи, у договору

једни са другима, креирају симболичке светове и како ови светови, пак, обликују људско понашање“ (Ibid. 136).

Заступници ове теорије су истраживали променљива значења везана за породицу. Они тврде да заједничке активности помажу у изградњи и одржању емоционалних веза и да су брачне и породичне везе засноване на договореним значењима. Породице учвршћују међусобне везе кроз одређене симболичне ритуале као што су на пример заједнички оброци и празници. Они посматрају свет у контексту симбола и значења која су им додељена. Сама породица је симбол. За неке је она „отац, мајка и деца“ а за друге је заједница која укључује саосећање, разумевање и поштовање. Интеракционисти наводе да породица није објективна, конкретна стварност, већ као и други друштвени феномени она представља социјални конструкт подложен сталним променама друштвених норми и значења.

Посебан допринос овог приступа породичним студијама односи се на најпре „нагласак који се даје на тврдњу да су породице друштвене групе и, друго, његова тврдња да појединци развијају и појам о себи и њихове идентитете кроз друштвену интеракцију, омогућујући им да независно процењују и додељују вредност својим породичним активностима“ (Ibid.).

Интеракционисти препознају да су улоге породичног статуса сваког појединог члана социјално конструисане играјући битну улогу у томе како људи схватају и тумаче друштвено понашање. Они посматрају породицу као скуп играча улога или глумаца који се састају да би одглумили своје улоге а у настојању да изграде породицу. Ове улоге се могу различито тумачити, па тако као што је „добар отац“ крајем деветнаестог и почетком двадесетог века био онај који је радио пуно да би обезбедио материјалну сигурност деци, данас се „добар отац“ односи на онога који одваја време ван посла ради унапређивања емоционалног благостања, интелектуалног раста и социјалних вештина своје деце. Разматрајући значење појединих елемената породице, термин „родитељ“ је некада био симбол емоционалне и биолошке повезаности са дететом, док ће у данашње време исти термин бити мање повезан са биолошком везом него са било ким ко је друштвено признат

као носилац одговорности за дететово васпитање. Такође, изрази као што су „отац“ и „мајка“ нису стриктно везани за значење стратеља и хранитеља, већ су та значења слободнија услед промена породичних улога.

Један од пионира симболичког интеракционизма у проучавању породице био је Вилард Валер (Willard Waller) . Он је један од ретких научника који је посвећивао значајну пажњу сукобу и моћи у породичном животу још на самом почетку породичних студија. Користио је квалитативне методе за проучавање породичне динамике, поготово међуљудског преговарања, искоришћавања и сукоба. Он је у свом такозваном „принципу најмањег интереса“ сматрао да особа која има најмању заинтересованост за улазак у брак или пак посвећеност вези у којој је већ, има највећу моћ у тој вези и неретко експлоатише ону другу особу. Тако је Валер тврдио „да су мушкарци и жене дефинисали изласке као експлоатативни однос размене, при чему су мушкарци 1930-их година користили састанке као прилику за сексуално задовољење, а жене 1930-их година користиле састанке за забаву и прилику да побољшају свој друштвени статус повезивањем са друштвено пожељним мушкарцима“ (Ibid. 141). Развод брака је описао као процес отуђења међу паровима. Рубен Хил (Rueben Hill) је допунио Валерова гледишта која је изнео у књизи „Породица“ (The Family) из 1938. године, и померио фокус са конфликта и процесне оријентације на релативно структурирану развојну перспективу наглашавајући важност породичних улога. Он је симболички интеракционизам применио у анализи породичних криза, и сматрао је кризу као одговор на потешкоће и породичне ресурсе али и дефиницију коју том догађају придаје породица. Начин на који нека породица види и схвата одређену кризу зависи више од субјективних процена него од објективне реалности, па тако на пример „не ретко породице са ресурсима довољним за подношење тешких болести или губитка посла попуштају под стресом јер дефинишу такву тешку ситуацију као непремостиву“ (Ibid.).

Џорџ Херберт Мид (George Herbert Mead) наводи да „клан или племенска организација је директна генерализација породичне организације, а државна или национална организација директна генерализација родовске или племенске организације - отуда на крају, иако индиректно, и породичне организације“ (Mead, 1934: 229). Он је закључио да су сви већи

облици друштвене организације засновани на проширењу породица, а саму породицу је гледао као основну социјалну организацију у којој се одвија најважнија биолошка функција - репродукција која служи очувању врсте. Такође је сматрао породицу веома значајном институцијом и наглашавао да је потребна не само веза између родитеља и деце у периоду њиховог детињства, већ и веза међу партнерима која може бити релативно трајна.

Недостатак овог приступа се односи на његову неосетљивост на утицаје који долазе из социјалног контекста, међутим, ово касније бива делимично превазиђено теоријама Рубена Хила који узима у обзир утицај друштвених промена на породицу и њену интеграцију.

2.3. Марксистички приступ

Главна карактеристика марксистичке перспективе је став да је друштво усресређено на неправедну поделу класа која се одражава преко капитализма. Марксисте верују да буржоазија, односно владајуће класе користе разне институције у друштву како би одржале свој положај над радничком класом. Они тврде да породица у друштву врши идеолошку функцију, то јест да она преко својих ставова, уверења и идеја утиче на одржавање неједнакости између класа и убеђује људе да је капиталистички систем поштен и добар.

Други важан аспект марксистичког погледа је питање наслеђивања приватног власништва. Фридрих Енгелс (Friedrich Engels) сматра да је главни разлог развитка моногамне породице била потреба за осигурањем наслеђа породичног богатства. Моногамна заједница обезбеђује очинство детету а на тај начин и сигурност да ће богатство бити сачувано у оквирима породице. Све ово омогућује имућним породицама да очувају богатство и задрже власт над радничком класом. Енгелсов поглед на наслеђе приватне својине подупире веровање да породица служи за очување капитализма. Иако ово становиште објашњава процес наслеђивања и очувања иметка и власти у оквиру буржоаске класе, оно занемарује порез на наслеђе које се враћа у економски систем и на тај начин користи остатку друштва.

Енгелс је такође имао еволуцијски поглед на породицу, и пратио је њено порекло и њен развој кроз време. Посматрајући породицу, комбиновао је еволуциони приступ са марксистичком теоријом и заступао став да се породица мењала услед промене начина производње. Веровао је да су средства производње у најранијим фазама људског развоја била под друштвеним власништвом и да породица као таква није постојала, притом, није било одређених норми и правила која забрањују сексуалне односе и друштво је, у ствари, чинило породицу. „Он је предпостављао да су, од промискуитетних хорди, брак и породица еволуирали кроз низ фаза, које укључују полигинију, до садашње фазе, моногамне нуклеарне породице. Свака следећа фаза стављала је већа ограничења на број партнера доступних појединцу“ (Haralambos i Holborn, 2018: 512,513).

Енгелс је сматрао да су у почетним периодима људског развоја, неједнакости међу мушкарцима и женама у оквиру породице постојале али су биле више наклоњене женама. Он такође наводи и да је у старом комунистичком друштву женама додељено старање о домаћинству било јавни социјално неопходни рад као и рад мушкараца приликом обезбеђивања најважнијих животних намирница, и да се то променило доласком патријархалне, а још више моногамне инокосне породице. „Вођење домаћинства изгубило је свој јавни карактер. Оно се више није тицало друштва. Оно је постало приватна сужба; жена је постала прва служавка, искључена из учешћа у друштвеној производњи. Тек јој је крупна индустрија нашег доба – и то само пролетерки – опет отворила пут у друштвену производњу“ (Енгелс, 1973: 73). Он сматра да су укључивање свих жена у јавни рад и уклањање начела инокосне породице као друштвене привредне јединице неопходни предуслови за добијање равноправности жена и њихово ослобођење, јер како наводи „модерна инокосна породица основана је на отвореном или прикривеном ропству жене, а модерно друштво је маса која се састоји само од инокосних породица као својих молекула“ (Ibid.).

Луј Алтусер (Luis Althusser) је тврдио да је најважнија функција породице подучавање нових генерација да се повинују вишој владајућој класи, да прихвате хијерархију, постављене друштвене норме, покоравају захтевима послодаваца и на тај начин задрже

свој посао како би могли преживети. Он сматра да је улога породице да створи покорну радну снагу. Осим што је породицу видео као институцију у којој се одвија репродукција људске расе и тако одржава постојање радне снаге, навео је да „у начину производње заснованом на кметству, породица је била доминантна производна јединица“ (Althusser, 2014: 77), и „са друге стране, породица је и даље јединица потрошње у нашим друштвима“ (Ibid.).

Ели Заретски (Eli Zaretsky) се бавио анализом новијих дешавања у породици из марксистичке перспективе и сматрао је да је породица у савременом капиталистичком друштву створила илузију да је приватни живот породице потпуно независан и одвојен од економије. Он сматра да породица не може поднети притиске и очекивања која захтевају да она буде једино уточиште у суровом друштву и да нема способности да задовољи личне и психолошке потребе појединаца. „Породица вештачки одваја и изолује лични живот од других аспекта живота. Она може умањити ефекат капитализма али и одржава систем и не може надокнадити опште отуђење које производи такво друштво“ (Haralambos i Holborn, 2018: 513). Капиталистички систем, види као заснован на кућном раду жена које стварају будуће генерације радника, да породица пружа подршку капиталистичкој економији и да је постала битна јединица потрошње, што омогућава владајућој класи да и даље производи вишак вредности. Према њему, „само ће социјализам окончати вештачко раздвајање приватног породичног живота и јавног живота, и створити могућност личног испуњења“ (Ibid.).

Проблем марксистичке теорије је то што наглашава да породица служи елити ради контроле пролетеријата, док занемарује позитивне стране породице.

2.4. Касно модерни приступ

Касни модернисти, као на пример Урлих Бек (Ulrich Beck) и Ентони Гиденс (Anthony Giddens) верују да особе имају доста слободе у погледу својих породичних избора, односа и веза, али они сматрају да људи ипак нису толико слободни као што то наводе постмодернисти. Они кажу да још увек у друштву постоје фундаментални обрасци и

заједничка искуства у односима која су уствари последица живота у касномодерном друштву. Такође сматрају да је мања вероватноћа да ће се особе венчавати услед структурних промена, на пример, родна равноправност омогућава да оба партнера морају да раде и граде каријере и то би значило да просечна индивидуа има мање времена за дружење и везе што би неминовно довело до опадања броја склопљених бракова и повећање стопе развода.

Урлих Бек и Елизабета Бек Герншајм (Elizabeth Beck-Gernsheim) анализирали су бурну природу личних односа у свету који се брзо мења. Они тврде да некадашња правила и норме више не важе и да су појединци сада препуштени слободи избора. Па, с тиме у вези „чињеница да се бракови сада склапају добровољно, радије него у економске сврхе или на наговор породице, доноси и слободе и нова оптерећења“ (Giddens, 2006: 242).

Урлих Бек запажа да је све мањи број људи који се опредељују да ступе у брачне односе јер су свесни ризика - особе виде да је повећан број развода и због тога они су све мање спремни да ризикују уласком у брак. Ово се дешава јер људи посматрају друштво и рефлексно поступају, тако да то више није само питање личне слободе избора већ се њихове одлуке све више доносе у зависности од онога што виде социјалној средини која их окружује. Бек такође говори и о појави индивидуализације која се односи на то да су појединачне жеље сваке особе важније од норми и обавеза које друштво намеће па тако и сам брак постаје мање вероватан.

Гиденс се слаже са Беком и додаје да је класична данашња веза „чиста веза“ која траје само док су партнери задовољни њоме. Овакве везе учиниле би да кохабитација или серијска моногамија имају већу вероватноћу јављања у друштву него некадашњи дугорочни бракови. „Сада људи имају више избора: док је развод раније био тежак или немогућ, венчани људи сада више нису обавезни да остану заједно ако веза не функционише“ (Giddens, 2006: 241). Он такође наглашава да су породица и брак умногоме промењени последњих деценија као последица равноправнијег односа међу мушкарцима и женама као и већом слободом избора.

Гиденс тврди да односи данас имају три најосновније карактеристике. Прва се односи на то да је основа брака и породице на самостално дефинисаним улогама за разлику од улога које су некада биле унапред одређене традицијом, законом и слично. Тако на пример, пар може изабрати кохабитацију пре него брак. Друга карактеристика наглашава да су типични данашњи односи „чисти односи“ и да постоје само док партнери налазе задовољство у њима. Они остају у вези због среће, љубави, осећаја заједништва, привлачности и слично а не због осећаја дужности или традиције. „Афективни индивидуализам постао је главни утицај. Од парова се очекује да развију међусобну наклоност, засновану на личној привлачности и компатибилности, као основу за склапање брачног односа“ (Ibid. 213). Последња карактеристика се односи на то да су односи и везе постали део процеса самоуознавања или стварања сопственог идентитета. Он запажа да са већом слободом избора односи постају све мање стабилни и било који партнер може окончати везу када год жели.

Урлих Бек заступа сличан став као и Гиденс и наводи да живимо у друштву које је ризично и у којем традиција има све мањи утицај а људи све већу могућност избора и слобода. Он наводи да је данашње друштво у супротности са прошлим модерним друштвом у којем је постојала чврста нуклеарна породица са традиционалним родним улогама. „Породице постају попрште непрестаног жонглирања многобројних различитих амбиција између професионалних потреба, образовних ограничења, родитељских дужности и монотоније кућних дужности. Настаје тип „породице са преговорима“ у којој појединци оба пола ступају у мање или више регулисану размену емоционалне удобности, која се увек може отказати“ (Бек, 1992: 89). Патријархалну породицу види као ону која је обезбедила стабилну основу одговорно одређујући улоге сваког члана. Већу родну равноправност где жене очекују једнак третман у браку и на послу, као и све већи индивидуализам који је допринео да особе поступају у складу са својим појединачним интересима а не из осећаја бриге и обавезе према другима, видео је као два главна тренда који поткопавају патријархалну породицу.

2.5. Постмодерни приступ

Постмодернисти сматрају да се постмодерно друштво разликује од модерног друштва, те да стога захтева нове теоријске окриве и нове методе проучавања. Заступници овог гледишта наводе да су не тако давне промене у друштву учиниле да се на породицу гледа као на питање личног избора, те су као последица тога породице постале разноврсне и нестабилне. Породичне структуре су многобројне и појединци у постмодерном друштву, више неко било када у прошлости, имају огромне слободе избора у готово свим аспектима свог живота. Постмодернисти објашњавају да више не живимо у модерном свету у коме су предвидљиве породичне структуре, попут нуклеарног породичног модела. За разлику од тога, друштво је загазило у нову, постмодерну хаотичну фазу.

Две друштвене промене у постмодерном периоду које су од виталног значаја при разматрању ефеката на породицу односе се на: фрагментацију и разноликост и брзе друштвене промене. Друштво је сваким даном све више фрагментирано и чини га велики број поткултура, на тај начин појединци могу свој идентитет градити на основу широког спектра избора. Брзе друштвене промене односе се на појаву нових технологија, интернета и нових начина комуникације уклањајући ограничења времена и простора и на тај начин довели до многих промена које живот чине све мање предвидљивим.

Као производ наведених социјалних промена, породица је постајала све разноликија и више нема једног доминирајућег модела породице. То значи да више није релевантно правити генерализације о друштву као што је то био случај код Парсонса или Маркса у прошлости. Критику Парсонсовог виђења породице износи Дејвид Чил (David Cheal) и наводи „Парсонсове генерализације о породичном животу су често биле озбиљно пароксијалне, одражавајући уска искуства пола, класе, раса и националности. Неизбежно, то је резултирало његовим извођењем неких закључака који нису добро поднели емпиријско истраживање или проток времена“ (Haralambos i Holborn, 2018; 527).

Карол Смарт (Carol Smart) препоручује употребу израза „лични живот“ уместо породице. Она тврди да је концепт „личног живота“ неутралнији и флексибилнији јер надилази брак и биолошку сродност и укључује новије врсте односа као што су везе након развода, истополне везе, везе у којима се људи обавезују једно на друго, али живе одвојено једно од другог и пријатељства. Међутим, она запажа да и даље традиционални породични облици остају важни, и наводи да „ у 1996. години 73 посто домаћинстава чинили су хетеросексуални парови (са нешто мање од 90 посто таквих у браку), 50 посто ових домаћинстава имало је децу, а 40 посто је имало издржавану децу ... само 9 посто домаћинстава са издржаваном децом водили су усамљени родитељи“ (Ibid. 549).

Рона Рапопорт (Rhona Rapoport) наводила је статистику промене кретања породичних структура у различитим европским земљама и сматрала је да су пад традиционалних модела породице и њихова све већа разноврсност део светског тренда. Она је указивала на „огroman пораст у читавој Европи у проценту удатих жена које су платиле запослење, што сугерише да се улоге мушкараца и жена у браку мењају и да се стога развијају нови породични облици“ (Ibid. 540).

Критичар постмодернистичког приступа, касни модернист Ентони Гиденс наводи да и поред великих људских слобода постоје одређене структуре које обликују одлуке људи, а такође са постмодернистичком виђењем породице се не слажу ни савремене феминисткиње које наглашавају да у великом броју случајева традиционалне родне улоге које утичу негативно на жене остају правило.

2.6. Феминистички приступ

“Последњих деценија феминизам је вероватно имао највише утицаја на студије породице него било који други приступ за разумевање друштва“ (Haralambos i Holborn, 2018: 514). Позитиван поглед на породицу као на место дружења, исказивања љубави и подршке значајно је било уздрмано критичким ставом који су заступале феминисткиње.

„Феминизам је извршио велики утицај на социологију оспорвајући традиционалну слику породице као хармоничног места са подједнаким правима свих чланова“ (Гиденс, 2003: 190). Пређашња социолошка изучавања породице бавила су се историјским развојем проширене и нуклеарне породице, породичним структурама и значају сродничких веза, док је феминизам пажњу усмерио на односе унутар породице и њиховог утицаја на жене. Историјски гледано, био је веома мали број филозофа који су бранили правду у јавној политици и залагали се за праведне породичне структуре. Значајан изузетак био је Џон Стјуарт Мил (John Stuart Mill) који је у делу „Подложност жена“ навео да је неједнакост жена неспојива са њиховом равноправношћу у ширем друштвеном свету.

Феминистике су доста критиковале породицу. Оне су наглашавале да породичан живот има штетне последице на жене. Такође су истакле економски допринос друштву који је жена дала током кућног рада у породици. Феминистичка теорија је охрабрила социологе да виде породицу као једну институцију у којој постоје односи моћи. Неке феминистике су довеле у питање склоност других феминистика да генерализују породични живот и нагласиле различита искуства које жене имају у породицама. У суштини, феминистички аутори бавили су се многим темама, међутим, три најзаступљеније се односе на: кућну поделу рада - то јест расподелу дужности међу члановима неког домаћинства, неједнак однос моћи међу члановима породице - односи се на објашњења на који начин породица бива место родног угњетавања, и трећа тема, која се бави изучавањем активности у вези са бригом и старањем о другима.

Упркос напретку феминизма и раду на повећању родне равноправности, већина породица заснива се на неједнакости поделе рада. Жене и даље обављају већину домаћих послова, оне брину о кући, васпитању и подизању деце. Феминисткиње сматрају да су традиционални приступи породици слепи за родну равноправност. Критиковале су доминантне традиционалне приступе који су заступали став да је мушкарац главни заступник и хранитељ свих чланова породице. Феминисткиње сматрају да улога жене у породици ограничава њену способност за постизање каријере и конкурисање на захтевна радна места. Такође, оне наводе и економску зависност жена од њихових партнера и рањивост на сиромаштво у случају развода. Финансијска зависност жена чини их

подложнијима разним облицима насиља од стране својих партнера, међутим „жене се понекад опиру доминацији својих мужава – оне нису увек пасивне жртве - али "економска и друштвена ограничења" отежавају женама да побегну из патријархалне породице.“ (Haralambos i Holborn, 2018: 518).

Феминисткиње тврде да савремене породице нису само подручја избора већ и ограничења. Готово све феминисткиње се слажу око става да је пол друштвено конструисан што значи да се родне улоге уче а не одређују биологијом, док је породица, наводе, најважнија институција у којој се уче и удељују одређене норме и улоге. У прилог овоме иде чињеница да се жене понекад различито понашају у зависности од друштва у којем су одрасле и учене, то јест како су их та друштва обликовала да буду „жене“. „Капиталистичко грађанско друштво посебно је заострило неравномерну расподелу улога у породици поделом на „женске“ и „мушке“ послове, али и друштвеним институционализовањем овог подвајања на секундарне „женске области“ и доминантне „мушке области“ у свим друштвеним процесима и структурама, од образовања, професија, запошљавања, вредновања рада, политичког представљања, и др“ (Пантелић и Чукановић, 2014: 128).

Заступнице овог приступа износиле су многе критике на рачун родних улога, повезаних са традиционалним нуклеарним моделом породице, нарочито од 1950-их година. Феминисткиње сматрају да традиционални модел породице укључује две главне функције које су угњетавале жене. Прва се односила на васпитање девојчица да буду покорне и подређене мушкарцима, док су дечаци учени да су супериорнији, док друга функција укључује подучавање жена да прихвате улогу домаћице као највреднију и најприхватљивију улогу коју могу имати. Оне су на породицу као друштвену групу гледале као на погодно тло за креирање патријархалних вредности које је градило традиционално друштво. Иако је остварен значајан помак у остварењу женских права и еманципације у 21. веку, и даље постоје неједнакости и појављују се нови проблеми који захтевају одговарајућа решења. „Феминисткиње указују, да савремено друштво садржи у историјском смислу највиши степен експлоатације жена јер су поред улоге запослених

на жени остали и традиционални послови који су засновани на неједнакој породичној расподели“ (Ibid. 129).

Традиционални феминизам је често подељен на три главне гране: либерални, радикални и марксистички. Сви они се међу собом разликују на основу схватања у коликој мери верују да је породица и даље традиционалног модела и који би могли бити узроци постојања патријархата.

2. 6.1. Либерално феминистички приступ

Либерални феминизам представља једно од три основна феминистичка погледа на породицу. Он је био кључан у подизању покрета за женска права и битним правним, образовним и политичким иницијативама које су повећале права и слободе жена у различитим областима заснованим на политичкој традицији либерализма. У складу са тим „Либералне феминистиње пружају активну подршку правним актима као што су закони о једнакој заради и о полној дискриминацији“ (Гиденс, 2003: 124). Оне су такође настојале да окончају третман жена као законских зависника од својих очева или мужева.

Либералне феминисткиње тврде да друштвене норме, обрасци плаћеног рада и формално законодавство ометају улазак жена и њихов успех у јавном животу. У мери у којој су жене или искључене из света јавног бизниса, медицине, права, инжењеринга, информационих технологија или се третирају као мање компетентне од мушкараца, оне су предмет дискриминације. Важно је нагласити да либералне феминисткиње нису револуционарке, то јест не желе срушити тренутне преовладавајуће политичке, економске и друштвене структуре. Либералне феминистике тврде да нико нема бенефита услед неједнакости полова, већ да оно штети и мушкарцима и женама. Тако, на пример се женама онемогућава да покажу своје таленте на послу ван куће и изградњи каријере, док се мушкарцима ускраћује прилика да развију блиске односе са својом децом. Оне сматрају да дискриминација спречава жене да имају једнаке шансе и да учење родних улога има за последицу нефлексибилна очекивања од мушкараца и жена.

Џенифер Сомервил (Jennifer Somerville) пружа мање радикалну критику породице него што то чине радикалне или марксистичке феминисткиње. Сомервил верује да младе жене и девојке не осећају велике симпатије према феминистичким виђењима, али осећају неки вид незадовољства. Такође, предлаже одређене начине којим би се могао побољшати породични живот жена, а они би укључивали скромне реформе политике и одређених норми а не револуционалне промене. Она сама не користи израз „либерални феминизам“ али се може назвати либералном феминисткињом. Она сматра да постоји могућност да многе жене могу остати без својих партнера, уколико се покажу као неадекватни, и уколико осећају испуњености добију од своје деце. Уколико мушкарци неуспеју да изграде боље односе, очекује се већа стопа развода што би довело до комплекснијих породичних односа јер жене прекидају једну везу а затим обнављају везу или брак најчешће са новим мушким партнером. „Оно што феминисткиње стога требају учинити је усредоточити се на политике које ће потакнути већу једнакост у односима и помоћи женама да се носе са практичностима свакодневног живота“.⁵ Такође, Сомервил указује и на чињеницу да многе феминисткиње нису узеле у обзир напредак жена, као што је на пример слободан одлазак на посао и рад, слобода изора по питању избора партнера, брака или кохабитације, самосталног живота, истополних веза и слично. Велика слобода избора и све више породица у којима оба партнера раде, учествовали су повећању родне једнакости.

Критичари либералног феминизма сматрају да либералне феминисткиње нису успеле да сагледају дубље узроке родне неједнакости и да нису признале системску природу субординације и угњетавања жена. Осим тих критика, и „радикалне феминисткиње оптужују либералне феминисткиње да подстичу жене на пасивно прихватање неједнаког друштва и његовог такмичарског карактера“ (Гиденс, 2003: 125).

⁵ Thompson, Karl. 2015. The Liberal Feminist Perspective on the Family. *Revise Sociology*. Приступљено: 27. 09. 2021. Доступно на: <https://revisesociology.com/2015/11/28/the-liberal-feminist-perspective-on-the-family/>

2.6.2. Марксистичко феминистички приступ

Марксистички признају да се жене искоришћавају у породици и браку, али они истичу однос породице и капитализма. Марксистичке феминистичке користе марксистичке концепте, а искоришћавање жена виде као главну карактеристику породичног живота.

Фридрих Енгелс је покушао да предвиди на који начин је женска улога у друштву измењена под утицајем развоја капитализма. Он је веровао да економски фактори узрокују женску зависност од мужа и да једино економске промене могу водити њиховој слободи и да је доминантност мужа у браку последица његове економске доминантности. „Мушкарци уживају већу моћ него жене зато што мушкарци поседују средства производње, или зарађују плату ван куће“ (Haralambos & Holborn, 2018: 147). Такође је сматрао да ће једнакост између полова бити успостављена у комунизму када средства производње буду у поседу друштва. Међутим, искуства из бивших социјалистичких друштава указују да је Енгелс био у криву.

Карл Маркс је сматрао да капиталистичка индустрија ствара нову економску основу за вишу породицу и односе међу половима. Запослење жена би увелико довело до економске независности од њихових мужева и на тај начин ослобођење од мушке доминације у браку и породици. Иако су жене сачињавале све већи број радне снаге у двадесетом веку, многе савремене социјалистичке и марксистичке феминистичке поричу да је то довело до промена које су Маркс и Енгелс очекивали, јер су жене и даље биле у незавидној позицији у поређењу са мушкарцима и у послу али и у оквиру породице.

Неке марксистичке феминистичке сматрају да позиција жене у данашњем друштву највише доприноси капиталистима а не мушкарцима. Жене које су запослене пружају извор јефтиног и лако експлоатисаног рада, којима је лако манипулисати и отпустити уколико не испуњавају жељене захтеве.

Маргарет Бенстон сматра да „количина неплаћеног рада жена је веома велика и исплатива за оне који поседују средства за производњу. Плаћање жена за њихов рад, чак и минималним платама, укључило би масовну прераспodelу богатства. Тренутно, подршка породице је скривени порез на примаоца зараде - његова плата купује радну снагу двоје људи“ (Ibid. 514). Ово указује да сви традиционални послови везани за домаћи рад, бригу о деци, вођење домаћинства и слично бивају неплаћени и да корист од тога има капиталистичка класа јер плаћање иде само једној особи - мушкарцу. Жена брине о мужу и деци сасвим бесплатно и на тај начин се остварује бесплатна репродукција следеће генерације радника. Диана Фили (Diane Feeley) тврди да породична структура и односи унутар њих уче младе да прихвате своје место у класно разноликом друштву и породицу види као ауторитарну јединицу у којој доминирајућу улогу најчешће има муж, а посебно одрасли појединци уопште. Она наводи и да је породица „ауторитарном идеологијом дизајнирана да учи пасивности, а не побуни“ (Ibid. 515).

Марксистички приступ који објашњава родну неравноправност и њен допринос капитализму има много проблема. Поједине марксистичке феминисткиње тврде да оваква објашњења не дају адекватне одговоре на многа питања која су феминисткиње изнеле. Марксистичка теорија приказује жене као делегате борбе између рада и капитала и премда објашњавају капитализам, не разјашњавају патријархат. Критике овог приступа су сличне као и за марксистички приступ јер се фокус ставља на положај породице у капиталистичком друштву, али не узимајући у обзир разноликост породичних модела као што су разне варијације хетеросексуалних, лезбејских и геј породица, породица са једним родитељем и слично. Такође, овај приступ наглашава штету коју породице наносе женама док истовремено занемарују утицај ванпородичних односа на експлоатацију унутар брака.

2.6.3. Радикално феминистички приступ

Радикалне феминистичке друштво виде као патријархално као и да породица представља установу која је најважнија за одржавање мушке доминације и моћи. Оне оптужују мушкарце због искоришћавања жена и наглашавају да су најпре мушкарци ти који имају бенефите од подређивања жена. „Види се да су жене експлоатисане јер обављају

неплаћени рад за мушкарце водећи бригу о деци и кућне послове и зато што им је ускраћен приступ позицијама моћи“ (Haralambos i Holborn, 2018: 136).

Радикалне феминисткиње често виде породицу као главну институцију која угњетава жене у модерним друштвима. Оне указују на чињеницу да су жене увек биле искоришћаване и да је за њихову слободу потребна револуционарна промена. Многе радикалне феминисткиње одбијају помоћ од мушкараца приликом борбе за њихова права, јер сматрају да је мушки пол непријатељ остварења женских слобода. Унутар овог гледишта постоје и групе које сматрају да једино лезбејке могу бити праве феминисткиње јер би једино оне могле бити потпуно независне од мушкараца. Такође, постоје и радикалне феминистике које заговарају супериорност жена над мушкарцима и које би желеле да уместо патријархата влада матријархат. Оне такође мушкарце сматрају кривима за низ других проблема поред искоришћавања жена.

Кристина Делфи (Christine Delphy) и Диана Леонард (Diana Leonard) сматрају да породице имају главну улогу у очувању патријархата. Оне наводе: „породичну основу домаћих група видимо као важан елемент у одржавању патријархалне природе нашег друштва: то јест, у одржавању мушке доминације над женама и децом“ (Ibid. 516). Ове ауторке такође породицу виде као економски систем и тврде да свака породица има друштвену структуру која укључује два облика улога; прву улогу чини „глава породице“ док другу улогу имају сви остали чланови, то јест „помоћници“ главе породице. Делфи и Леонард верују да непостоје једноставна решења која би утицала на ове породичне проблеме, и саме признају да не знају начин на који би се могло променити садашње стање у породицама.

Критика ставова радикалних феминисткиња Делфи и Леонард односи се на тврдњу да оне нису узеле у обзир могућност изузетка, то јест постојање породица које немају „главу“ као и оних породица у којима је моћ подељена међу члановима.

2.7. Повезаност породице и савремених безбедносних проблема

У данашње време живимо у променљивом и непознатом свету у којем нам се пружају многе прилике али и јављају ризици. Посматрајући традиционалне породичне моделе и упоређујући их са савременим, можемо закључити да је породична форма умногоме промењена и да оно што се некада сматрало неприхватљивим и погрешним данас све више усваја и прихвата као слобода избора и цивилизацијска тековина. Пораст породица са једним родитељем, све већи број развода, легализација геј и лезбејских бракова предствалају изазов и узрокују кризу традиционалне хетеросексуалне породице. Тачније, то се може рећи уколико се посматра са функционалистичког становишта, док је сасвим супротно уколико се гледа са феминистичког или постмодерног.

Традиционалнији погледи на породицу као што су на пример функционалистички и ставови Нове деснице, нуклерану породицу су видели као важну институцију која обавља виталне функције у савременом друштву и да је свако одступање од овог модела штетно како за саме чланове тако и за друштво уопште. Они су појаву нових модела породица називали „дисфункционалним“. Под тим термином се подразумевају оне породице у којима је родитељство деструктивно, у којима стално постоје конфликти и неразумевања, недостатак бриге за потомство, насиље, неповерење међу члановима, висок ниво отуђења и индивидуализма и слично. Наведени чиниоци повећавају ризик од појаве социопатолошких појава код појединаца који долазе из таквих породица, нарочито деце и младих који су у процесу формирања личности. Истополне заједнице, као један од модела савремених породица ⁶, изазива многе расправе и сукобе у данашњем свету који се одвијају између конзервативних и либералних друштвених група, а нарочито када је у питању усвајање деце од стране геј и лезбејских парова и сурогат мајчинство.

Са друге стране постмодернисти сматрају да не постоји „природна“ породица, већ да појединци имају слободу избора врсте односа и породичних структура у складу са својим ставовима, преференцијама и жељама. У складу са тиме, различитост породичних модела виде као добру јер је заснована на слободној вољи а не на присили. Међутим, то може

⁶ Ако се узме у обзир чињеница да је овакав модел заједнице све чешће прихваћен у савременом друштву као легалан и друштвено прихватљив.

довести до крхких и нестабилних породица јер појединци који нису задовољни у једном, траже нове моделе који би испунили њихова очекивања и жеље.

Без обзира на разноликост породичних модела, савремене породице се суочавају са многобројним проблемима: сиромаштвом, незапосленосћу, насиљем, угрожавајућим социјалним и економским утицајима, кризама, негативним ефектима савремене технологије, глобализацијом итд. Савремени проблеми који утичу на друштво утичу и на породицу јер је она саставни део друштва, међутим, и проблеми унутар породице утичу на друштво и креирање савремених проблема, што на крају указује на њихову тесну повезаност.

Закључак

На основу свега написаног у раду, изводи се закључак да су породица и социологија блиско повезани и сродни појмови, који када се појединачно изучавају увек укључују једно друго. Породица као основна друштвена заједница има своје порекло још од самог настанка људи и првих цивилизација. Њоме су се некада бавили филозофи, песници, писци, историчари, теолози, док у новије време она такође заузима умове и лаика и озбиљних научника и истраживача. На почетку рада разматра се историјски преглед социолошког истраживања породице, затим се наводе оснивачи научног проучавања породице и различите дефиниције породице. Последњи и највећи део рада приказује одређене теоријске приступе и гледишта аутора унутар њих, а последњи поднаслов истог говори о повезаности породице са савременим безбедносним проблемима. Изводи се закључак да свака теорија има своје предности али и недостатке, то јест да колико год постоји напор да се објасне односи и интеракције унутар породице али и између ње и околине, увек ће постојати одређени пропусти и критике на којима ће се градити нови приступи, а све у циљу пружања најрелевантнијег објашњења.

Литература

- Althusser, Louis. 2014. *On the Reproduction of Capitalism*. London: Verso.
- Beck, Ulrich. 1992. *Risk Society Towards a New Modernity*. London: Sage Publication .
- Giddens, Anthony. 2006. *Sociology* (5th ed.). Cambridge: Polity Press.
- Haralambos, Michael, Holborn, Martin. 2018. *Sociology Themes and Perspectives* (8 ed.). New Delhi: Collins.
- LaRossa, Ralph, Reitzes, Donald. 1993. Symbolic Interactionism and Family Studies, *Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach*, pp. 135-163. New York: Plenum Press.
- Mead, George Herbert. 1934. *Mind, self and society*. Chicago and London: The university of Chicago press.
- Mill, John Stuart. 1875. *Positive Philosophy of Auguste Comte*. New York : Henry Holt and company .
- Parsons, Talcott, Bales, Robert. 1955. *Family, Socialization and Interaction Proces* . New York: The free press.
- Гиденс, Ентони. 2003. *Социологија* . Београд: Економски факултет Београд.
- Диркем, Емил. 1981. *Васпитање и социологија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства .
- Енгелс, Фридрих. 1973. *Поријекло породице, приватног власништва и државе*. Загреб: Напријед.
- Јелић, Сретен, Јовановић, Татјана. 2013. *Хрестоматија*. Београд: Графипроф.
- Пантелић, Снежана, Чукановић, Марија. 2014. *Социологија*. Бања Лука: Универзитет за пословни инжењеринг и менаџмент Бања Лука.
- Томановић, Смиљка. 2019. О чему говоримо кад говоримо о породици? Контекстуализација концепта. *Социологија*, год. 61. бр. 3: 301 - 322.

Интернет извори

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. 2021. Frédéric Le Play. *Encyclopedia Britannica*. Доступно на: <https://www.britannica.com/biography/Frederic-Le-Play>

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. 2021. Wilhelm Heinrich Riehl. *Encyclopedia Britannica*. Доступно на : <https://www.britannica.com/biography/Wilhelm-Heinrich-Riehl>

Thompson, Karl. 2015. The Liberal Feminist Perspective on the Family. *Revise Sociology*. Доступно на: <https://revisesociology.com/2015/11/28/the-liberal-feminist-perspective-on-the-family/>

Tomphson, Karl. 2014. The New Right view on the family. *Revise Sociology*. Доступно на: <https://revisesociology.com/2014/02/10/new-right-family/>

Википедија, 2020. *Социологија породице*. Доступно на: [//sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B5](https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B5)